

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 20 – 2/2013.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/2_13/lukin2.pdf]

SEMINAARIRAPORTTI

ALKOHOLIN KAAVAT JA KOODIT VENÄJÄN POHJOISESSA

Karina Lukin

”Drinking and Driving is so much Fun”: Arctic Workshop of the University of Tartu. Tartu 31.5.–1.6.2013.

Venäjän pohjoinen on jo vanhastaan Tarton yliopiston etnologian laitoksen keskeisimpiä tutkimuskohteita. Suomalaisten tavoin virolaiset ovat kohdistaneet katseensa erityisesti sukukieliä puhuviin kansoihin, mutta tällä hetkellä Tartosta lähdetään kenttätöihin myös esimerkiksi Sahan tasavaltaan Keski-Siperiaan. Eräänlaisen pohjoisen tutkimuksen keskuksen Tartosta on tehnyt etnologian laitoksen vuosittain järjestämä Arktinen työpaja (*Arctic Workshop*), joka vaatimattomasta nimestä huolimattaan kerää vuosi toisensa jälkeen kunnioitettavan joukon nimenomaan Siperiantutkijoita keskustelemaan yhteisestä teemasta. Viimevuotisen työpajan loppukeskusteluissa vuoden 2013 teemaksi kirjattiin alkoholi.

Työpajan otsikoksi kehkeytyi *Drinking and Driving is so much Fun*, millä järjestäjät viittasivat punk-liikkeen tapaan korostaa juomisen hauskuutta ja väheksyä sen aiheuttamaa paheksuntaa. Työpajan keskeisenä ajatuksena olikin käsitellä pohjoista alkoholinkäyttöä pohjoisen ja pohjoisen ihmisten omista näkökulmista ilman lähtökohtaista paheksuntaa. Vaikean aiheesta teki se, ettei yksikään työpajaan osallistuneista tutkijoista ollut lähtökohtaisesti tai systemaattisesti kerännyt alkoholiin tai sen käyttöön liittyvää

aineistoa. Sen sijaan kaikilla oli vääjäämättä kokemuksia – hyviä ja huonoja – pohjoisen alkoholikulttuurista.

ALKOHOLISOITUMINEN

Pohjoinen tai pohjoiset alkuperäiskansat ja alkoholi on lähtökohtaisesti hankala teema siihen liittyvien ideologisten latausten vuoksi: Vodka on nähty niin venäläisten kolonialistien pohjoiseen tuomana alistamisen välineenä kuin aineena, jonka vuoksi huolenpitoa ja hallintoa on pitänyt lisätä. Samaan hengenvetoon useat työpajaan osallistuneet tutkijat totesivat, että myös pohjoisten kansojen alkoholinkäyttöön liittyvä kielteinen diskurssi voidaan tulkita yhdeksi hallinnan välineeksi, vaikka sen juuret sinänsä lienevätkin väärinkäsityksissä ja yksipuolisissa tilanteiden tulkinnoissa.

Etnologian laitoksen professori Art Leeten esitelmä osoitti, että tällaisen diskurssin juuret ovat syvemmällä kuin venäläinen kolonialismi. Leete liitti kuvaukset jo antiikin aikaisiin niin kreikkalaisiin kuin roomalaisiin antiikin kuvauksiin. Hän pohti erityisesti Montesquein käsityksiä, joiden mukaan elinympäristö muokkaa niin yksilöitä kuin kulttuuriakin ja vaikuttaa näin esimerkiksi alkoholinkäyttöön. Montesqueilaisen ajattelun jatkuvuus on helppo osoittaa 1800- ja 1900-lukujen, mutta valitettavasti myös 2000-luvun alkoholikuvauksissa. Niissä nimenomaan pohjoisen erityiset kovat olosuhteet luovat tarpeen juoda.

Näiden selitysten nykyaikaisempi versio on geeni, joka erilaisissa pohjoisen kansanomaisissa muunnelmissa pohjoisilta tai aasialaisilta kansoilta joko puuttuu tai joka heillä on. Näissä diskurssin muunnelmissa geeni tai sen puutos edistäisi alkoholismin syntymistä, minkä vuoksi Venäjän pohjoisessa kuulee usein sanottavan ”Aziatom pit’ nel’zja” ’Aasialaistautaiset eivät saa juoda.’

Hieman hienostuneemman version tällaisesta biologisesta determinismistä esitti Komin tiedekeskuksen tutkija Kirill Istomin, joka esitti että nenetsien juomakäyttäytymisen taustalla on pakkoneuroosi (*obsessive-compulsive disorder*). Istominin aiempi artikkeli (2011) käsittelee niin ikään alkoholismin mahdollisia syitä pohjoisen kontekstissa ja määrittelee nenetsien alkoholismin syyksi heidän luonteenpiirteensä ja tavan tulkita omia kokemuksia kielteisesti. Istominin hypoteeseista keskusteltiin runsaasti työpajan istunnoissa, kahvi- ja lounastauoilla. Vain rohkea tulee etnografina etnografien keskelle Istominin argumentein.

Paljon varovaisemmin biologisten selitysten kannalla oli työpajan aloittanut neuropsykologi Jaanus Harro, joka taustoitti alkoholin aiheuttamia vaikutuksia aivoissa. Harro valotti myös kansanomaisessa diskurssissa myyttiseksi muuntuneen geenin elämää: kyseessä on alkoholin sivuoireita, kuten sydämentykytystä, kasvojen ja ylävartalon punoitusta, päänsärkyä, huimausta ja pahoinvointia vähentävän aldehydi-dehydrogeenin geneettinen vähäisyys, joka on havaittu nimenomaan monilla pohjoisilla alueilla. Mutta miten tämä vaikuttaa alkoholin käyttöön tai alkoholismin syntymiseen, kysyivät monet. Eikö alkoholismin syntyä sittenkin selittäisi radikaalit sosioekonomiset muutokset, rasismi, alemmuudentunne, syrjäytyminen ja laajempi venäläinen yhteiskunnallinen konteksti, jonka suhtautuminen runsaaseen alkoholinkäyttöön on vähintäänkin ambivalentti?

KÄYTTÖ

Vaikka syiden pohtiminen on tärkeää ja mielekästä, työpajan mielenkiintoisinta antia tarjosivat esitelmät, jotka eivät käsitelleet niinkään alkoholismia tai siihen liittyviä mielikuvia, vaan alkoholin käyttöä ja tähän kiinnittyviä puheen tapoja ja erilaisia strategioita. Tutkijoiden esitelmien perusteella piirtyi kuva hyvin erilaisista alkoholin käyttämisen ja siihen suhtautumisen tavoista, mikä ei sinänsä olisi yllättävää näin laajan maantieteellisen alueen ollessa kyseessä. Suhteessa kovin yhtenäisiin mielikuviin vaihtelua voidaan pitää ilahduttavana etnografisen projektin voittona.

Niin hantien kuin nenetsienkin parissa kenttätöitä tehnyt Stephan Dudeck kuvasi, miten alkoholi toimii erityisissä juhlatilanteissa mutta myös arjen toiminnassa sosiaalisena katalyyttinä. Dudeck toi esitelmässään tarkasti esiin pohjoisen alkoholinkäytön monia vivahteita: hän tulkitsi tundralla asuvien ihmisten juomista kylässä foucaultlaisena heterotopiana, alkoholinkäyttöön liittyvää kritiikkiä ja toisaalta sen oikeuttamisen tapoja, mutta myös sitä, millaista symboliikkaa alkoholinkäyttöön kiinnittyy. Erityisen osuva oli Dudeckin tapa kuvata alkoholinkäyttöä kulttuurin sisäisen läheisyyden luojana ja ylläpitäjänä.

Myös Ina Schröder käsitteli alkoholin käyttämisen todellisuutta, mutta hän on tehnyt kenttätöitä mansien parissa. Schröder esitti lämpimästi juomiseen liittyvää komiikkaa: sitä, miten rituaalisissa tilanteissa sallittu juominenkin saattaa aiheuttaa koomisia tilanteita ja sitä, millaista alkoholin käyttöön liittyvää humoristista kerrontaa mansit esittävät sekä arkikerronnassaan että teatterissa.

RAITISTUMINEN

Venäjän *kodirovka* tai *kodirovanie* eli koodaus on vastine suomalaisten kansanomaisen sanaston katkaisuhoidolle. Termi palautuu neuvostoaikaiseen, hypnoosiin perustuvaan alkoholismien hoitomuotoon, kuten Tatjana Argounova-Low ja Juri Žegusov toivat esitelmässään esiin. Tämän päivän Venäjällä koodaushoidot koostuvat laajasta joukosta erilaisia menetelmiä, joita Suomessa kutsuttaisiin uskomushoidoksi. Koodausklinikat ovat kaikkialla Venäjällä erittäin suosittuja. Argounova-Low on kerännyt koodaamiseen liittyvää kerrontaa, jossa nousee esiin toistuva kaava: alkoholinkäytön aiheuttaman sosiaalisen surun ja paineen tuottamaa päätöstä lopettaa ja käydä koodauksessa seuraa uusi alkoholismijakso. Alkoholistit käyttävät hänen mukaansa hoitoja ja koodausta strategisena oman henkilökohtaisen ja sosiaalisen elämänsä hallinnan välineenä, ja dramaattisia tapahtumia sekä parantumiskokemuksia korostavat kertomukset ovat elimellinen osa tätä strategiaa.

Laur Vallikivi toi esitelmässään esiin, millaisia miellelyhtymiä alkoholinkäyttöön ja sen lopettamiseen liittyy yhteisössä, jonka jäsenistä suurin osa on kääntynyt kristinuskoon. Kun protestanttiset lähetystyöntekijät liittävät monet juomisen tavanomaiset ja perinteiset kontekstit, kuten kortinpeluun tai rituaalit, syntiin, on juomisen lopettamisesta

tullut yksi selkeä merkki uskoon tulemisesta. Tämän lisäksi uskoon tulemista käytetään juomisen lopettamisen välineenä, eräänlaisen koodaamisen hengellisenä muotona.

Raitistumiseen liittyi myös Eleanor Peers'n esitelmä, joka kiinnittyi hänen laajempaan Sahan tasavallan kulttuuriperintöprosesseihin liittyvään tutkimukseensa. Peers kuvasi Sahan tasavallan kielteistä alkoholinkäyttöön liittyvää diskurssia, jonka kontekstiin hän sijoitti myös alkoholinkäytön nollatoleranssin Sahana tasavallan *Yhyakh*-festivaaleilla. Kiellolla ei onnistuttu kokonaan kitkemään juomista tapahtumasta, joka toteutuu käytännössä laajana piknik-alueena. Sen sijaan kiello on vähentänyt juomista ja festivaalialueen järjestyshäiriöitä.

Eleanor Peers'n esitelmä ei ollut ainoa, jossa käsiteltiin virallisen paheksunnan tai julkisten mielikuvien ja pohjoisten ihmisten varsinaisen alkoholinkäytön kohtaamispiintoja. Joka ikinen pohjoisessa kenttätöitä tehnyt on nähnyt, miten nopeaa, aggressiivista ja intensiivistä alkoholinkäyttö voi olla, mutta samalla havainnut, miten monenlaisiin merkitysverkostoihin alkoholi kiinnittyy: se ei ole mystisen geenin tahi alistamisen tai alistamisen lopputulema. Pohjoisessakin alkoholilla on omaehtoinen, ymmärrettävä kulttuurinen ja sosiaalinen asemansa. Geenejä ja muita selityksiä ei käytetä ainoastaan runsaan alkoholin käytön syinä tai paheksunnan välineinä; niillä myös oikeutetaan kohtuuttomuus ja rajojen rikkomisen.

FT Karina Lukin on analysoinut alkoholinkäyttöä ja siihen liittyvää keskustelua osana Venäjän pohjoisten asutuskeskusten paikantajua.